

УДК 342.9

ЛЕМЕСЬ Д.Л.

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У статті досліджено особливості правового статусу працівника поліції України; розглянуто значення категорій «правовий статус» та «адміністративно-правовий статус»; визначено поняття правового статусу працівника поліції; охарактеризовано основні елементи правового статусу працівника поліції.

Ключові слова: поліція, працівник поліції, правовий статус, адміністративно-правовий статус.

В статье исследованы особенности правового статуса сотрудника полиции Украины; рассмотрено значение категорий «правовой статус» и «административно-правовой статус»; определено понятие правового статуса сотрудника полиции; охарактеризованы основные элементы правового статуса сотрудника полиции.

Ключевые слова: полиция, сотрудник полиции, правовой статус, административно-правовой статус.

In the article the peculiarities of the legal status of militiaman Ukraine; determine the categories considered “legal status” and “administrative and legal status”; The notion of legal status of the police; described the main elements of the legal status of a police officer.

Key words: police, police officer, legal status, administrative and legal status.

Вступ. Прийняття Закону України «Про Національну поліцію» [1] обумовило виникнення нового державного органу – Національної поліції, службу в якій проходять поліцейські. І хоча фактично цей орган створено шляхом реорганізації підрозділів міліції, однак, правовий статус працівника поліції має суттєві відмінності та особливості у порівнянні зі статусом працівника міліції. У зв'язку з цим, виникає необхідність у дослідженні поняття та особливостей правового статусу працівника поліції як нової для національної державно-правової системи посадової особи.

Постановка завдання. Актуальність теми дослідження підтверджується майже повною відсутністю наукових робіт, що присвячені визначенню поняття та особливостей правового статусу працівника поліції, що у поєднанні з необхідністю комплексного наукового аналізу цього питання обумовлює важливість та своєчасність даної статті.

Метою даної статті є визначення поняття та особливостей правового статусу працівника поліції України. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: визначити поняття правового та адміністративно-правового статусу працівника поліції України; охарактеризувати основні структурні елементи правового статусу працівника поліції; виявити особливості правового статусу працівника поліції за законодавством України.

Результати дослідження. Необхідно зазначити, що окремі аспекти визначення правового статусу державних службовців, у тому числі посадової особи органів внутрішніх справ України, досліджували такі вчені, як: Д.М. Бахрах, Ю.П. Битяк, М.І. Корнієнко, М.В. Кравчук, О.В. Литвин, А.В. Панчишин, О.В. Петришин, С.В. Шестаков та багато інших. Однак, на сьогодні відсутні комплексні дослідження, присвячені визначенню поняття та особливостей правового статусу працівника поліції України, що ще раз підкреслює важливість та актуальність запропонованої теми.

Насамперед відзначимо, що формування Національної поліції у системі правоохоронних органів України обумовило перехід нашої держави на новий етап реалізації адміністративної

ЛЕМЕСЬ Д.Л. – аспірант кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін (Інститут права та суспільних відносин Університету «Україна»)

реформи. Саме тому, визнаючи безпосередній зв'язок між ефективністю діяльності поліції та правовим статусом її працівників, слід виявити особливості нового статусу та охарактеризувати його елементи з метою подальшого розвитку та удосконалення. При цьому для визначення поняття та особливостей правового статусу працівника поліції необхідно з'ясувати значення категорій «правовий статус» та «адміністративно-правовий статус».

Так, у тлумачних словниках категорія «статус» визначається: 1) стан, що склався, положення; 2) правове становище [2, с. 782]. Таким чином, правовий статус відображає фактичне становище суб'єкта у системі правовідносин. У науковій літературі правовий статус визначається як самостійна юридична категорія, що характеризується такими ознаками: 1) має універсальний характер, оскільки поширюється на всіх суб'єктів; 2) відображає індивідуальні особливості людини та її реальне ставлення у системі суспільних відносин; 3) права та свободи, що складають основу статусу, не можуть реалізовуватись без інших його компонентів – обов'язків та відповідальності; 4) ця категорія забезпечує системність прав, свобод та обов'язків [3, с. 402].

На думку М.В. Кравчука, правовий статус особи – це сукупність або система всіх належних громадянину суб'єктивних юридичних прав, свобод та обов'язків, що визначають його правове становище у суспільстві, яке закріплене у чинному законодавстві та інших формах права [4, с. 143].

Отже, правовий статус – це складана категорія, яка містить у собі окремі структурні елементи, основне місце серед яких належить правам та обов'язкам суб'єкта (повноваженням, компетенції).

Працівник поліції, як посадова особа правоохоронного органу, наділяється широким колом повноважень у сфері реалізації державної правоохоронної функції. У зв'язку з цим, можна стверджувати, що працівник поліції, крім загального правового статусу, який є похідним від статусу людини, має спеціальний – адміністративно-правовий статус, похідний від статусу поліції. У цьому контексті А.В. Панчишин визначає адміністративно-правовий статус як юридичну категорію, яка не лише виражає стандарти можливої та необхідної поведінки, що встановлює ступінь взаємодії держави, суспільства та особи, а й забезпечує нормальну життєдіяльність соціального середовища [5, с. 95].

Працівники поліції є службовими особами, державна служба яких має особливий характер, тим самим для характеристики їх правового статусу необхідно визначити поняття статусу державного службовця. Так, на думку О.В. Литвина, адміністративно-правовий статус державного службовця – це визначений чинним законодавством перелік суб'єктивних прав, юридичних обов'язків, гарантій їх реалізації, а також обмежень, які у своїй сукупності забезпечують реалізацію державним службовцем повноважень у рамках функцій та завдань державної служби [6, с. 178].

С.В. Шестаков визначав адміністративно-правовий статус працівника міліції як правову категорію, що характеризує його місце у системі суспільного розподілу праці, визначає межі діяльності працівника щодо інших суб'єктів правовідносин, врегульованих адміністративно-правовими нормами [7, с. 169]. Розглядаючи зв'язок статусу працівника міліції з ефективністю діяльності й соціальним авторитетом міліції, М.В. Калашник дійшов до висновку про реальну єдність соціального та правового (адміністративно-правового) компонентів у статусі працівників міліції. Виходячи з наведеного, науковець запропонував адміністративно-правовий статус працівника міліції визначити як зумовлену реально наявними суспільними відносинами сукупність спеціальних юридичних прав, обов'язків та законних інтересів працівників, пов'язану з завданнями й функціями повсякденної службової діяльності та їх соціальним призначенням [8, с. 59].

Отже, більшість науковців наголошують на таких особливостях адміністративно-правового статусу посадової особи правоохоронного органу: 1) регламентується адміністративно-правовими нормами; 2) визначає їх фактичне становище у системі правовідносин, що виникають у професійній діяльності цих посадових осіб; 3) є складною категорією, що обумовлює одночасно її структурованість та єдність; 4) його основу складають адміністративні повноваження (права та обов'язки, функції); 5) є стійким соціально-правовим явищем, похідним від загального правового статусу та спеціального статусу органу, в якому проходить службу посадова особа.

Таким чином, правовий статус працівника поліції можна визначити як регламентовану нормами адміністративного законодавства систему складових елементів, що визначають правове становище працівника поліції у правовідносинах з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, фізичними та юридичними особами, а також між собою та при виконанні своїх посадових обов'язків.

Виходячи з аналізу положень Закону України «Про Національну поліцію» [1], вважаємо, що структуру правового статусу працівника поліції України складають такі елементи: 1) порядок зайняття посади працівника поліції, кваліфікаційні вимоги до кандидата на відповідну посаду; 2) принципи та гарантії проходження служби на посаді працівника поліції; 3) повноваження та юридична відповідальність працівника поліції; 4) підстави звільнення з посади працівника поліції. Охарактеризуємо ці елементи.

Так, відповідно до статті 17 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейським є громадянин України, який склав Присягу поліцейського, проходить службу на відповідних посадах у поліції і якому присвоєно спеціальне звання поліції [1].

Слід зазначити, що значним здобутком нового Закону України «Про Національну поліцію» є те, що у ньому детально регламентовано порядок проведення добору на посаду поліцейського. Зокрема, аналіз статті 49 Закону [1] дозволяє виділити чотири ключові вимоги, які висуваються до працівника поліції, незалежно від звання: 1) громадянство України; 2) досягнення 18-ти років; 3) наявність повної загальної середньої освіти; 4) знання української мови. При цьому, стаття 50 Закону України «Про Національну поліцію» зазначає, що з метою визначення стану здоров'я кандидати на посаду поліцейського зобов'язані пройти медичні обстеження, а також перевірку рівня фізичної підготовки, психофізіологічне обстеження, обстеження на предмет виявлення алкогольної, наркотичної та токсичної залежності у порядку, визначеному Міністерством внутрішніх справ України [1]. Крім того, частиною 3 статті 49 цього Закону встановлено ряд обмежень до осіб, які можуть бути призначені на посаду поліцейського, зокрема стосовно осіб, звільнених або тих, які мали бути звільнені з посад на підставі Закону України «Про очищення влади».

З огляду на вищезазначене, вважаємо, що у частині 1 статті 49 досліджуваного Закону повинні бути регламентовані всі вимоги до кандидата на посаду поліцейського, у тому числі стосовно вимог щодо стану здоров'я, фізичного та психічного стану, несумісності тощо.

Призначення на посаду працівника поліції здійснюється у порядку проведення конкурсу відповідно до вимог законодавства, або без проведення конкурсу у випадках, передбачених законодавством України. У разі, якщо проведення конкурсу передбачено, то для відповідних цілей формується конкурсна комісія. Поліцейські, які вперше прийняті на службу у поліції, з метою набуття спеціальних навичок, необхідних для виконання повноважень поліції, зобов'язані пройти первинну професійну підготовку за відповідними навчальними програмами (планами), затвердженими Міністерством внутрішніх справ України [1].

Наступним елементом правового статусу працівника поліції є принципи та гарантії проходження служби на відповідній посаді. Принципи визначені у розділі II Закону «Про Національну поліцію»: верховенство права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості та прозорості, політичної нейтральності, взаємодії з населенням на засадах партнерства, безперервності [1]. Отже, система принципів, на яких ґрунтується діяльність поліції та її працівників була значно розширена і доповнена рядом важливих міжнародних принципів, які раніше не були характерними для національної правової системи (зокрема, взаємодії з населенням на засадах партнерства та ін.).

Що стосується гарантій, то до них Закон України «Про Національну поліцію» відносить: 1) організаційні: встановлений порядок призначення на посаду та звільнення з неї; утворення спеціального органу для проведення конкурсу – конкурсної комісії; віднесення служби поліції до державної служби тощо; 2) функціональні: встановлення обов'язковості законних вимог поліцейських; заборона втручання у діяльність працівника поліції; заборона покладення на поліцейського обов'язків, не визначених законодавством; встановлення порядку присвоєння первинного та чергових звань поліцейського тощо; 3) соціально-економічні: гарантування достатнього грошового забезпечення; створення належних матеріально-побутових умов для виконання поліцейським своїх професійних обов'язків; 4) інші: належне інформаційне забезпечення, можливість користування спеціальними засобами тощо. Перелік гарантій для поліцейських також був суттєво розширений.

Повноваження працівника поліції є похідними від повноважень органу поліції, в якому він проходить службу. До загальних повноважень належать: 1) здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень; 2) виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вжиття у межах своєї компетенції заходів для їх усунення; 3) вжиття заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припинення виявлених кримінальних та адміністративних правопорушень; 4) вжиття заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю

фізичних осіб та публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення; 5) вжиття інших поліцейських заходів [1]. Поліцейський захід – це новий термін для національного законодавства України, який вживається у Законі «Про Національну поліцію» та означає всю сукупність заходів, застосування яких здійснюється у спеціальному та строго регламентованому порядку та виключно з підстав, визначених законодавством (застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів, фізичного впливу тощо).

Працівник поліції несе юридичну відповідальність, у тому числі дисциплінарну, у порядку та з підстав, визначених відповідним законодавством. Слід також зазначити, що, крім притягнення працівника поліції до юридичної відповідальності, статтею 70 Закону України передбачається відсторонення його від виконання службових обов'язків у зв'язку з необхідністю проведення службового розслідування [1]. Слід зауважити, що статтею 19 Закону вирішення питання щодо визначення підстав, порядку притягнення працівників поліції до дисциплінарної відповідальності віднесено до відання Дисциплінарного статуту Національної поліції. Однак, цей статут наразі не набрав чинності.

Підстави звільнення з посади працівника поліції передбачені у статті 77 Закону України «Про Національну поліцію». До них віднесено звільнення: 1) у зв'язку з закінченням строку контракту; 2) через хворобу – за рішенням медичної комісії про непридатність до служби у поліції; 3) за віком – у разі досягнення встановленого для нього Законом граничного віку перебування на службі у поліції; 4) у зв'язку зі скороченням штатів або проведенням організаційних заходів; 5) через службову невідповідність; 6) у зв'язку з реалізацією дисциплінарного стягнення у вигляді звільнення зі служби, накладеного відповідно до Дисциплінарного статуту Національної поліції України; 7) за власним бажанням; 8) у зв'язку з переходом у встановленому порядку на роботу до інших міністерств та відомств (організацій); 9) у зв'язку з безпосереднім підпорядкуванням близькій особі; 10) у разі набрання законної сили рішенням суду щодо притягнення до відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, або кримінального правопорушення; 11) у зв'язку з набуттям громадянства або підданства іншої держави [1]. Застосування законодавцем підходу, відповідно до якого встановлений вичерпний перелік підстав звільнення на рівні закону, виступає також важливою гарантією захисту працівників поліції як від неправомірного звільнення, так і тиску зі сторони керівників та інших посадових осіб.

Висновки. Отже, проведений аналіз поняття та особливостей правового статусу працівника поліції дозволяє з позитивної сторони оцінити новий Закон України «Про Національну поліцію». Окремі недоліки стосуються нечіткості визначення кваліфікаційних вимог до працівників поліції різного рівня, порядку проведення конкурсу, притягнення поліцейських до дисциплінарної відповідальності тощо. Водночас, для реалізації окремих положень Закону України «Про Національну поліцію» і, відповідно, правового статусу працівників поліції, необхідна розробка та затвердження ряду підзаконних нормативно-правових актів, що визначатимуть порядок проведення конкурсу на заміщення посади поліцейського, взаємодії поліцейських з іншими органами державної влади тощо. Це має стати напрямком подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40-41. – Ст. 379.
2. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов ; под ред. Н.Ю. Шведовой. – 23-е изд. – М. : Руск. яз., 1990. – 917 с.
3. Теорія держави і права: Академічний курс : [підруч.] / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
4. Кравчук М.В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права : [навчальний посібник] / М.В. Кравчук. – 3-тє вид., змін. й доп. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 247 с.
5. Панчишин А.В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус» / А.В. Панчишин // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 95–98.
6. Литвин О.В. Адміністративно-правове регулювання статусу державного службовця в Україні : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.07 / О.В. Литвин. – Ірпінь, 2009. – 213 с.
7. Шестаков С.В. Адміністративно-правовий статус працівника міліції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / С.В. Шестаков. – Х., 2003. – 205 с.
8. Калашник М.В. Чітке визначення правового статусу працівника міліції та підрозділів системи МВС – головна підвалина реформування органів внутрішніх справ / М.В. Калашник // Право і безпека. – 2011. – № 5(42). – С. 57-62.